DUAL TA’LIM SHAROITIDA TALABALARNING KASBIY KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISH

Raximova Sarvinoz Mustafo qizi,
Buxoro davlat universiteti mustaqil izlanuvchisi

Mazkur maqolada dual ta’lim sharoitida talabalarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishning nazariy va metodologik asoslari yoritilgan. Zamonaviy mehnat bozori talablariga mos, mustaqil fikrlaydigan, amaliy faoliyatni samarali tashkil eta oladigan va kasbiy vazifalarni kompetent bajarishga qodir mutaxassislarni tayyorlashda dual ta’limning imkoniyatlari tahlil qilingan. Shuningdek, kasbiy kompetensiya tushunchasining mazmuni, uning tarkibiy komponentlari, dual ta’limning pedagogik tamoyillari hamda ta’lim muassasasi va ish beruvchi tashkilot hamkorligining ahamiyati ochib berilgan. Talabalarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishda amaliy mashg‘ulotlar, muammoli vaziyatlar, loyiha faoliyati, mentorlik, kasbiy refleksiya va kompetensiyaga asoslangan baholash kabi metodlarning samaradorligi asoslangan. Maqolada dual ta’limni takomillashtirishga doir metodik tavsiyalar ham ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: *dual ta’lim, kasbiy kompetensiya, kompetensiyaviy yondashuv, amaliy ta’lim, kasbiy tayyorgarlik, mehnat bozori, mentorlik, kasbiy faoliyat, pedagogik hamkorlik, refleksiya.*

РАЗВИТИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ СТУДЕНТОВ В УСЛОВИЯХ ДУАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

В статье освещены теоретические и методологические основы развития профессиональных компетенций студентов в условиях дуального образования. Проанализированы возможности дуального образования в подготовке специалистов, соответствующих требованиям современного рынка труда, способных самостоятельно мыслить, эффективно организовывать практическую деятельность и компетентно выполнять профессиональные задачи. Также раскрыты содержание понятия профессиональной компетенции, её структурные компоненты, педагогические принципы дуального образования, а также значение взаимодействия образовательных учреждений и работодателей. Обоснована эффективность таких методов развития профессиональных компетенций студентов, как практические занятия, проблемные ситуации, проектная деятельность, наставничество, профессиональная рефлексия и компетентностно-ориентированное оценивание. В статье также разработаны методические рекомендации по совершенствованию дуального образования.

Ключевые слова*: дуальное образование, профессиональная компетенция, компетентностный подход, практическое обучение, профессиональная подготовка, рынок труда, наставничество, профессиональная деятельность, педагогическое взаимодействие, рефлексия.*

DEVELOPING STUDENTS’ PROFESSIONAL COMPETENCIES IN DUAL EDUCATION

This article examines the theoretical and methodological foundations for developing students’ professional competencies in the context of dual education. It analyzes the potential of dual education in preparing specialists who meet the requirements of the modern labor market, are capable of independent thinking, can effectively organize practical activities, and are competent in performing professional tasks. The article also explores the concept of professional competence, its structural components, the pedagogical principles of dual education, and the importance of cooperation between educational institutions and employers. The effectiveness of such methods as practical training, problem-based situations, project-based learning, mentoring, professional reflection, and competency-based assessment in developing students’ professional competencies is substantiated. The article also provides methodological recommendations for improving dual education.

Keywords: *dual education, professional competence, competency-based approach, practical training, professional development, labor market, mentoring, professional activity, pedagogical cooperation, reflection.*

Kirish. Bugungi globallashuv va raqamli transformatsiya sharoitida oliy ta’lim tizimi oldida mehnat bozorining o‘zgaruvchan talablariga tez moslasha oladigan, nazariy bilimlarni amaliy faoliyat bilan

uyg‘unlashtiradigan va kasbiy vazifalarni mustaqil hal eta oladigan mutaxassislarni tayyorlash vazifasi turibdi. An’anaviy ta’limda talaba, asosan, nazariy bilimlarni egallashga yo‘naltirilsa, zamonaviy ta’lim paradigmasida bilim, ko‘nikma va malakalarni real kasbiy faoliyat bilan integratsiyalash muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Shu nuqtayi nazardan dual ta’lim ta’lim oluvchining o‘quv jarayonidagi faoliyatini bevosita ishlab chiqarish yoki xizmat ko‘rsatish muhiti bilan bog‘lashga xizmat qiluvchi samarali pedagogik model sifatida namoyon bo‘lmoqda. Dual ta’limda talaba bir vaqtning o‘zida ta’lim muassasasida nazariy bilimlarni egallaydi hamda korxona, tashkilot yoki muassasada amaliy faoliyat orqali kasbiy tajribaga ega bo‘ladi.

Mazkur yondashuvning asosiy afzalligi shundaki, talabaning o‘quv faoliyati real kasbiy vaziyatlar bilan bog‘lanadi. Natijada talaba nafaqat “nimani bilish”ni, balki “bilimini qayerda va qanday qo‘llash”ni ham o‘rganadi. Bu esa uning kasbiy kompetensiyalarini shakllantirish va rivojlantirish uchun muhim pedagogik shart-sharoit yaratadi.

Mavzuga doir adabiyotlar tahlili. Dual ta’lim sharoitida talabalarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish masalasi pedagogika, kasb-hunar ta’limi, mehnat psixologiyasi va kompetensiyaga asoslangan ta’lim nazariyalarining kesishgan nuqtasida shakllanadigan ilmiy muammolardan biridir. Mazkur yo‘nalishdagi ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish shuni ko‘rsatadiki, kasbiy kompetensiyani shakllantirish masalasi, avvalo, ta’lim jarayonini real kasbiy faoliyat bilan bog‘lash, tajriba asosida o‘qitish, refleksiv faoliyat va ta’lim subyektlari hamkorligini tashkil etish masalalari bilan uzviy bog‘liq.

Kasbiy kompetensiya tushunchasining ilmiy-nazariy asoslarini ishlab chiqishda L.M. Spencer va S.M.Spencerning tadqiqotlari alohida ahamiyatga ega. Mualliflar kompetensiyani yuqori natijaga erishishga imkon beruvchi shaxsiy xususiyatlar majmui sifatida talqin qilib, uning tarkibida bilim, ko‘nikma, motivatsiya, shaxsiy sifatlar va xulq-atvor xususiyatlarining o‘zaro bog‘liqligiga e’tibor qaratadilar. Mazkur yondashuvdan kelib chiqib, kasbiy kompetensiyani faqat kasbga oid bilimlar yig‘indisi sifatida emas, balki ularni amaliy faoliyatda samarali qo‘llash imkonini beruvchi kompleks sifatida baholash mumkin.

Kasbiy kompetensiyani rivojlantirishning faoliyatga asoslangan jihatlarini o‘rganishda D.A. Kolbning tajribaviy ta’lim nazariyasi muhim metodologik ahamiyatga ega. Kolb ta’limni konkret tajriba, refleksiv kuzatish, abstrakt konseptualizatsiya va faol eksperimentdan tashkil topuvchi uzluksiz sikl sifatida izohlaydi. Ushbu nazariya dual ta’lim mazmuniga bevosita mos keladi, chunki talaba avval real kasbiy faoliyatda tajriba orttiradi, keyin ushbu faoliyatni tahlil qiladi, undan nazariy xulosalar chiqaradi va keyingi amaliy faoliyatda o‘z bilimlarini sinab ko‘radi. Shunday qilib, tajriba va refleksiya o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlik kasbiy kompetensiyaning rivojlanish mexanizmlaridan biri sifatida namoyon bo‘ladi.

J. Deweyning tajriba asosida ta’lim olish haqidagi qarashlari ham dual ta’limning nazariy asoslarini tushuntirishda muhim o‘rin tutadi. Dewey ta’limni hayotdan ajratilgan jarayon sifatida emas, balki shaxsning faol tajribasi bilan bog‘liq jarayon sifatida ko‘radi. Uning “learning by doing”, ya’ni faoliyat orqali o‘rganish g‘oyasi zamonaviy dual ta’limning mazmun-mohiyati bilan uyg‘unlashadi. Talabaning kasbiy faoliyat jarayonida bevosita ishtirok etishi uning bilimlarini mustahkamlash bilan bir qatorda, amaliy muammolarni hal qilish, mas’uliyatni his etish va mustaqil qaror qabul qilish qobiliyatlarini rivojlantiradi.

D.A. Schön tomonidan ishlab chiqilgan refleksiv amaliyot konsepsiyasi kasbiy kompetensiyaning rivojlanishida mutaxassisning o‘z faoliyatini anglash va tahlil qilish qobiliyatiga alohida urg‘u beradi. Muallif professional faoliyatni faqat tayyor bilim va algoritmlarni qo‘llashdan iborat emas, balki vaziyatni tahlil qilish, qaror qabul qilish, natijani baholash va zarurat tug‘ilganda faoliyat usullarini qayta ko‘rib chiqish jarayoni sifatida izohlaydi. Mazkur yondashuv dual ta’limda talabaning amaliy faoliyatini refleksiv kundalik, portfolio, o‘z-o‘zini baholash va mentor bilan tahliliy suhbatlar orqali qo‘llab-quvvatlash zarurligini asoslaydi.

T.S. Nazarova va E.S. Polat axborot-predmet muhitini zamonaviy pedagogik fan va amaliyot darajasi, ilmiy-texnik taraqqiyot yutuqlari hamda ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlar asosida ishlab chiqish zarur, deb hisoblaydilar. Ularning fikriga ko‘ra, ushbu muhit “o‘zaro ta’sirga asoslangan ta’lim va tarbiya, o‘zaro yordam, sheriklik va hamkorlik muhiti sifatida tasavvur qilinadi. U talabalar uchun turli xil ish shakllarini, mehnat va dam olishning qulay usullarini tanlash, jismoniy hamda axloqiy salomatlikni saqlash va mustahkamlash imkoniyatini beradi”.

Kasbiy ta’lim va mehnat bozori o‘rtasidagi munosabatlarni o‘rgangan F. Rauner va V. Wittig tadqiqotlarida kasbiy ta’limning mazmuni mehnat faoliyatidagi real talablar bilan muvofiqlashtirilishi zarurligi asoslangan. Mazkur yondashuv dual ta’lim dasturlarini ishlab chiqishda ish beruvchilar ehtiyojini hisobga olish, kasbiy standartlar va ishlab chiqarish texnologiyalarining o‘zgarishlarini ta’lim mazmuniga integratsiya qilish muhimligini ko‘rsatadi.

Mahalliy tadqiqotlarda ham kompetensiyaga asoslangan ta’lim, kasbiy tayyorgarlikni takomillashtirish, amaliy ta’lim samaradorligini oshirish va ta’limning ishlab chiqarish bilan integratsiyasini

kuchaytirish masalalariga e’tibor qaratilmoqda. O‘zbekistonda ta’lim tizimini modernizatsiya qilish jarayonida ta’lim mazmunini mehnat bozori ehtiyojlariga moslashtirish, ta’lim muassasalari va ish beruvchilar hamkorligini kuchaytirish hamda talabalarning amaliy tayyorgarligini rivojlantirish ustuvor yo‘nalishlardan biri sifatida namoyon bo‘lmoqda.

Adabiyotlar tahlili asosida shuni ta’kidlash mumkinki, mavjud tadqiqotlarda kasbiy kompetensiyaning mohiyati, uning tarkibiy tuzilishi, tajribaga asoslangan ta’lim va ish joyida o‘rganish mexanizmlari yetarlicha yoritilgan. Biroq dual ta’lim sharoitida talabaning kasbiy kompetensiyalarini yaxlit pedagogik tizim sifatida rivojlantirish, bunda ta’lim muassasasi, korxona, o‘qituvchi, mentor va talabaning funksiyalarini o‘zaro bog‘lash, kompetensiyalar rivojlanishini diagnostika qilish hamda natijalarni baholashning integrativ mexanizmlarini ishlab chiqish masalalari yanada chuqur tadqiq etishni talab qiladi.

Tadqiqot metodologiyasi. Dual ta’lim mohiyatiga ko‘ra, nazariy va amaliy tayyorgarlikni integratsiyalashga asoslangan ta’lim shaklidir. Uning mazmunida ta’lim muassasasi va ish beruvchi tashkilotning hamkorligi alohida o‘rin egallaydi. Bunda ta’lim muassasasi fundamental va nazariy bilimlarni shakllantirishga, korxona yoki tashkilot esa ushbu bilimlarni real kasbiy vaziyatlarda qo‘llashga yo‘naltirilgan amaliy tayyorgarlikni ta’minlaydi.

Dual ta’limni tashkil etishda quyidagi nazariy yondashuvlar muhim metodologik asos bo‘lib xizmat qiladi:

kompetensiyaviy yondashuv – ta’lim natijasini egallangan bilimlar hajmi bilan emas, balki ularni amaliy faoliyatda samarali qo‘llash qobiliyati bilan belgilaydi;

faoliyatga yo‘naltirilgan yondashuv – kasbiy kompetensiyalarni talabaning faol amaliy faoliyati jarayonida rivojlantirishni nazarda tutadi;

integrativ yondashuv – nazariy bilimlar, amaliy ko‘nikmalar va shaxsiy-kasbiy sifatlarni yagona tizim sifatida shakllantirishga xizmat qiladi;

shaxsga yo‘naltirilgan yondashuv – talabaning individual imkoniyatlari, qiziqishlari va kasbiy ehtiyojlarini hisobga olishni nazarda tutadi;

kontekstli yondashuv – o‘quv faoliyatini kelajakdagi kasbiy faoliyat kontekstiga yaqinlashtirish orqali kasbiy tayyorgarlikni kuchaytiradi.

Mazkur yondashuvlarning integratsiyasi dual ta’limning pedagogik samaradorligini oshirish imkonini beradi.

Kasbiy kompetensiya tushunchasi va uning tarkibiy tuzilishi

Kasbiy kompetensiya mutaxassisning muayyan kasbiy faoliyatni samarali amalga oshirish uchun zarur bo‘lgan bilim, ko‘nikma, malaka, tajriba, qadriyat va shaxsiy sifatlar majmuasidir. Kompetensiya faqat nazariy bilimlarning mavjudligini emas, balki ushbu bilimlarni muayyan vaziyatda mustaqil va maqsadga muvofiq qo‘llash qobiliyatini ham ifodalaydi.

Talabalarning kasbiy kompetensiyasini shartli ravishda quyidagi tarkibiy qismlarga ajratish mumkin:

1. Motivatsion komponent.

Talabaning tanlagan kasbiga qiziqishi, kasbiy rivojlanishga intilishi, mehnat faoliyatining mazmunini anglash va o‘z ustida ishlashga tayyorligini ifodalaydi.

2. Kognitiv komponent.

Kasbga oid nazariy bilimlar, texnologiyalar, me’yoriy talablar, kasbiy tushunchalar va metodlarni o‘zlashtirishni qamrab oladi.

3. Faoliyatli-amaliy komponent.

Olingan bilimlarni amaliyotda qo‘llash, kasbiy vazifalarni bajarish, muammoli vaziyatlarni hal qilish va tegishli texnologiyalardan foydalanish qobiliyatini anglatadi.

4. Kommunikativ komponent.

Hamkasblar, rahbarlar, mijozlar va boshqa subyektlar bilan samarali muloqot qilish, jamoada ishlash, fikrni aniq ifodalash hamda kasbiy muloqot madaniyatini namoyon etishni nazarda tutadi.

5. Refleksiv komponent.

Talabaning o‘z faoliyatini tahlil qilishi, yo‘l qo‘ygan xatolarini aniqlashi, o‘z kasbiy imkoniyatlarini baholashi va keyingi rivojlanish yo‘nalishlarini belgilash qobiliyatini ifodalaydi.

Shunday qilib, kasbiy kompetensiya o‘zaro bog‘liq komponentlardan tashkil topgan yaxlit tizim bo‘lib, dual ta’lim mazkur komponentlarning kompleks rivojlanishi uchun qulay sharoit yaratadi.

Dual ta’lim sharoitida kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirish mexanizmi

Dual ta’lim sharoitida kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirish “nazariya – amaliyot – tahlil – takomillashtirish” sikli asosida tashkil etilishi maqsadga muvofiq.

Birinchi bosqichda talaba kasbiy faoliyat uchun zarur bo‘lgan nazariy bilimlarni egallaydi. Ikkinchi bosqichda mazkur bilimlarni real yoki real faoliyatga yaqin amaliy vaziyatlarda qo‘llaydi. Uchinchi

bosqichda bajarilgan faoliyat natijalari tahlil qilinadi. To‘rtinchi bosqichda aniqlangan kamchiliklar asosida talabaning keyingi kasbiy rivojlanish yo‘nalishlari belgilanadi.

Mazkur mexanizmni quyidagi ko‘rinishda ifodalash mumkin:

Nazariy bilim → amaliy faoliyat → kasbiy tajriba → refleksiya → kompetensiyaning rivojlanishi.

Bu jarayonda ta’lim muassasasi o‘qituvchisi va korxonadagi mentor yoki amaliyot rahbarining hamkorligi alohida ahamiyatga ega. O‘qituvchi talabaning nazariy tayyorgarligini ta’minlasa, mentor uning real ish jarayonidagi faoliyatini kuzatadi, maslahat beradi va amaliy ko‘nikmalarining rivojlanishiga ko‘maklashadi.

Kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishning samarali metodlari

Dual ta’limda an’anaviy reproduktiv metodlar bilan bir qatorda talabaning mustaqil va faol ishtirokini ta’minlovchi pedagogik texnologiyalardan foydalanish zarur.

Muammoli ta’lim. Talabaga real kasbiy faoliyatda uchrashi mumkin bo‘lgan muammoli vaziyatlar taqdim etiladi. Talaba muammoni tahlil qiladi, muqobil yechimlarni ishlab chiqadi va eng maqbul variantni tanlaydi. Bu metod mustaqil fikrlash va qaror qabul qilish kompetensiyalarini rivojlantiradi.

Loyiha metodi. Talabalar muayyan kasbiy muammoni hal qilishga qaratilgan individual yoki guruh loyihalarini ishlab chiqadilar. Loyiha faoliyati rejalashtirish, axborot izlash, jamoada ishlash, natijani taqdim etish va o‘z faoliyatini baholash ko‘nikmalarini shakllantiradi.

Keys-stadi metodi. Real yoki modellashtirilgan kasbiy vaziyatni tahlil qilish orqali talabalarda amaliy qarorlar qabul qilish qobiliyati rivojlantiriladi.

Mentorlik. Korxonadagi tajribali mutaxassisning talabaga individual maslahat va ko‘rsatmalar berishi kasbiy tajribaning tezroq shakllanishiga yordam beradi. Mentor talabaning ish jarayonidagi faoliyatini kuzatib, uning kuchli va rivojlantirilishi lozim bo‘lgan jihatlarini aniqlaydi.

Refleksiv metodlar. Talabaning kundalik, portfolio, o‘z-o‘zini baholash varaqalari va refleksiv suhbatlardan foydalanishi uning o‘z kasbiy rivojlanishini anglashiga yordam beradi.

Simulyatsiya va treninglar. Xavfsizlik, texnik yoki tashkiliy jihatdan real muhitda bajarish murakkab bo‘lgan vazifalarni modellashtirish orqali talabaning kasbiy tayyorgarligini xavfsiz sharoitda sinab ko‘rish mumkin.

Ta’lim muassasasi va ish beruvchi hamkorligining ahamiyati

Dual ta’limning samaradorligi ko‘p jihatdan ta’lim muassasasi va ish beruvchi o‘rtasidagi hamkorlikning mazmuni va sifatiga bog‘liq. Hamkorlik faqat talabaning amaliyot o‘tashi bilan cheklanmasligi, balki ta’lim dasturlarini ishlab chiqish, kasbiy kompetensiyalarni aniqlash, amaliy topshiriqlarni belgilash va baholash jarayonlarini ham qamrab olishi lozim.

Samarali hamkorlik modelida:

ish beruvchilar mehnat bozorida talab qilinadigan kompetensiyalarni aniqlashda ishtirok etadi;

ta’lim dasturlarining amaliy mazmuni ishlab chiqarish ehtiyojlariga moslashtiriladi;

talabalar uchun real kasbiy topshiriqlar ishlab chiqiladi;

mentorlar faoliyati yo‘lga qo‘yiladi;

talabaning kasbiy rivojlanishi muntazam monitoring qilinadi;

ta’lim natijalari ish beruvchi vakillari ishtirokida baholanadi.

Bunday hamkorlik natijasida ta’lim mazmuni bilan mehnat bozori talablari o‘rtasidagi uzilish kamayadi.

Metodologik model. Dual ta’lim sharoitida kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishning metodologik modelini maqsadli, mazmuniy, jarayonli va natijaviy komponentlar asosida shakllantirish mumkin.

Maqsadli komponent – talabaning mehnat bozori talablariga mos kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish.

Mazmuniy komponent – kasbiy bilimlar, amaliy ko‘nikmalar, kommunikativ qobiliyatlar, raqamli kompetensiyalar va kasbiy-axloqiy sifatlarni o‘z ichiga oladi.

Jarayonli komponent – nazariy mashg‘ulotlar, amaliy faoliyat, mentorlik, loyiha ishlari, muammoli vaziyatlar, treninglar va refleksiyani qamrab oladi.

Natijaviy komponent – talabaning kasbiy vazifalarni mustaqil va sifatli bajara olishi, muammolarni hal qilishi, jamoada ishlashi va o‘z kasbiy rivojlanishini rejalashtira olishi bilan belgilanadi.

Ushbu modelda talaba ta’lim jarayonining passiv obyekti emas, balki o‘z kasbiy rivojlanishining faol subyekti sifatida qaraladi.

Xulosa. Dual ta’lim talabalarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishda nazariy bilim va amaliy tajribani o‘zaro integratsiyalash imkonini beradigan samarali ta’lim modeli hisoblanadi. Uning asosiy pedagogik imkoniyati talabaning ta’lim muassasasida olgan bilimlarini real kasbiy muhitda qo‘llashi va amaliy faoliyat natijasida zarur tajribani shakllantirishidan iborat.

Tadqiqot natijalariga koʻra, dual ta’lim sharoitida kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirish uchun kompetensiyaviy, faoliyatga yoʻnaltirilgan, integrativ, shaxsga yoʻnaltirilgan va kontekstli yondashuvlarni oʻzaro uygʻunlashtirish muhimdir. Shuningdek, ta’lim muassasasi va ish beruvchi oʻrtasidagi hamkorlikni kuchaytirish, mentorlik tizimini takomillashtirish, amaliy topshiriqlarni real kasbiy vaziyatlarga yaqinlashtirish va kompetensiyaga asoslangan baholash mexanizmlaridan foydalanish ta’lim samaradorligini oshiradi.

Shu bilan birga, dual ta’limning muvaffaqiyati faqat amaliy mashgʻulotlar hajmini oshirish bilan belgilanmaydi. Muhimi, amaliyotning maqsadi, mazmuni, metodlari va baholash mezonlari yagona tizim asosida tashkil etilishidir. Talabaning har bir amaliy faoliyati muayyan kasbiy kompetensiyani shakllantirishga yoʻnaltirilgan boʻlishi lozim.

Demak, dual ta’limni kompetensiyaviy yondashuv asosida tashkil etish natijasida nazariy bilimlarni amaliyot bilan bogʻlay oladigan, mustaqil qaror qabul qiladigan, kasbiy muammolarni samarali hal etadigan va zamonaviy mehnat bozori talablariga moslashuvchan mutaxassislarni tayyorlash imkoniyati kengayadi.

Adabiyotlar:

1. Абдуллаев С.Х.,Мусурманова Р. Педагогик тажриба синов ишларини ташкил этиш ва бошқаришнинг ўзига хос жихатлари //Мактаб ва Хаёт журнали. –Тошкент, 2008. -№7-8. -29-30-б.

2. Абдуллаева О.С. Технологии повқшения учебно-воспитателбного процесса профессиональнқх образовательнқх учреждений(на примере изучения курса информатика и информационнқх технологий). // Монография. Издательство “Навруз”, Ташкент, 2016. С.189.

3. Абрамов А. Основы эргономики: Учеб, пособие. - М.: РГОТУПС, 2001.-263 с.

4. Азизходжаева Н.Н. Педагогические технологии и педагогическое мастерство/учебное пособие для магистратуры всех специальностей. Т.: ТГПУ им. Низами, 2003. – 192с. Billett S. Learning in the Workplace: Strategies for Effective Practice. Crows Nest: Allen & Unwin, 2001.

5. Rauner F., Wittig W. Differences in the organization of vocational education and training and their relationship with labour market requirements.

6. Oʻzbekiston Respublikasida professional va oliy ta’limni rivojlantirishga oid me’yoriy-huquqiy hujjatlar.

7. Азизходжаева Н.Н. Педагогические технологии и педагогическое мастерство/учебное пособие для магистратуры всех специальностей. Т.: ТГПУ им. Низами, 2003. – 192с.

8. Абдуллаев С.Х., Мусурманова Р. Педагогик тажриба синов жараёни самарадорлиги // Халқ таълими журнали. –Тошкент, 2008. -№5. -18-20-б.